

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

У статті аналізується становлення та формування індивідуального сектора аграрної економіки, як вираженої форми господарювання. Висвітлено основні проблеми розвитку фермерських господарств, як більш досконалих і ефективних форм господарювання.

На сучасному етапі розвитку економіки найбільшу увагу, на наш погляд, необхідно приділити удосконаленню діючих організаційних систем, переведення їх у сферу діяльності власності з метою підвищення ефективності сільськогосподарських виробничих структур. Однією з таких нових організаційних форм господарської діяльності є фермерські господарства.

Особливого розвитку в ринкових умовах господарювання та формування багатокладної економіки набув індивідуальний сектор аграрної економіки, одним із масових проявів якого стали особисті підсобні господарства громадян, їх стабільність та життєздатність пов'язані з виконанням ними основної функції відтворення людського капіталу. Причому, чим більша нестабільність у суспільстві, тим значніша залежність доходів бюджету селянських сімей від особистих підсобних господарств. Тому не можливо не погодитися з твердженням ряду науковців, що в кризовій ситуації такі господарства – необхідний спосіб виживання [1: 43]. Земля є особистим володінням, її відповідно можна отримати у спадок. Отже, засоби праці та вся вироблена продукція є також приватною власністю.

Мета статті – здійснити аналіз розвитку економічної ефективності сільськогосподарського виробництва у фермерських господарствах Тернопільської області. Обґрунтувати шляхи покращення їх функціонування в умовах ринкових відносин.

Незважаючи на стратегічно важливу і величезну соціально-економічну роль, особисті підсобні господарства по окремих видах сільськогосподарської продукції мають досить низькі показники. До того ж, дана форма господарювання базується, як правило, на важкій ручній праці. Саме тому, на наш погляд, найоптимальнішим варіантом є переростання особистих підсобних господарств в фермерські господарства, які є більш досконалою і ефективною формою господарювання.

Позитивно відрізняє їх від господарств населення наступне: великі розміри, можливість використання сучасних технічних засобів виробництва, підприємницький тип поведінки. А поєднання даних чинників сприяє веденню більш ефективного і конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва.

Тобто, економічна вигода, отримання прибутку та задоволення інших економічних та соціальних потреб на основі ініціативної самостійної діяльності фермера як підприємця, безпосередньо пов'язана з володінням на землю, а відповідно і її раціональним використанням як основного засобу виробництва продукції та джерела отримання прибутку. А це є кінцева мета господарювання.

Багато економістів, практиків та дослідників займаються вирішенням даних питань. Вони доводять, що фермерські господарства – неперспективні, що селяни не бажають їх створювати. Проте світовий досвід ведення сільськогосподарського виробництва довів, що в усьому світі сільське господарство базується на фермерстві, яке забезпечує продовольчий достаток при правильному і раціональному їх розвитку.

Як свідчить світова практика, фермерство – це один з раціональних шляхів розвитку до підприємницької діяльності на землі, до ефективного ведення господарства. На думку академіка Онищенка О.М. формулюючи в Україні сектор фермерських господарств з самого початку повинен набувати відносно великих розмірів, які здатні забезпечити високоефективну виробничо-господарську діяльність. Проте створюватися крупні фермерські господарства повинні не штучно, як це мало місце до сьогодні, а через ринкові механізми [5: 59]. Російські вчені вважають, що відроджені індивідуальні селянські господарства – це не новий, а старий уклад, який не має перспектив [6: 23-25].

Фермерським господарствам притаманні характерні риси, що вигідно відрізняють його від інших організаційно – правових структур, а саме:

- господарство базується на приватній власності на засоби виробництва, результати праці і землю;
- масштаби виробництва значно менші порівняно з колективними господарствами;
- поєднання в одній особі підприємця, робітника і менеджера (керуючого), відсутність чітко вираженого розподілу праці;
- це є одна з форм індивідуального підприємництва, яка базується переважно на праці власника і членів його сім'ї, які безпосередньо зацікавлені у подальшому нарощуванні власності;
- забезпечення одержаними доходами повного самовідтворення в операційному і виробничо-господарському циклі.

У забезпеченні населення України продуктами харчування, а також у вирішенні продовольчої безпеки країни, сільськогосподарська продукція, вироблена у підсобних господарствах громадян, відіграє важливу роль, особливо останніми роками. Ці

господарства зарекомендували себе як виважені форми господарювання в аграрному секторі економіки. Основою їх діяльності є особиста праця громадян та членів їхніх сімей з метою задоволення власних потреб у продовольстві на власній земельній ділянці [3: 114].

В процесі виробничо-господарської діяльності різноманітні типи фермерських господарств і відповідно їх класифікація, як правило обумовлюються трудовою участю фермера та членів його сім'ї. Крім того, на наш погляд, їм властива інтеграція з іншими підприємницькими структурами, відносинами власності на засоби праці і землю, виробничим напрямком.

Важливим показником, який дає змогу судити про розвиток фермерства, є розміри фермерських господарств, оскільки вони виступають важливим фактором ефективності ведення господарства, а отже і підприємницької діяльності в цілому. З формуванням великих господарств склалася складніша ситуація на сучасному етапі ринкових відносин в сільському господарстві. Їх можна сміливо віднести до господарств капіталістичного типу з притаманними їм підприємницькими функціями. В першу чергу це зумовлено якісно новим підходом до формування виробничих відносин, зокрема з широким використанням найманої праці.

Розміри фермерських господарств формуються таким чином, щоб забезпечити більш раціональне використання системи машин, повну зайнятість трудових ресурсів сім'ї протягом року та гарантувати найбільш повну віддачу на одиницю вкладеного капіталу. Крім цього, фермер повинен мати вигоду від застосування сучасних технологій і, головне, на наш погляд, одержувати прибуток від підприємницької діяльності.

Заслужують на увагу розробки Саблука П.Т. та Месель-Веселяка В.Я., за якими раціональні розміри фермерських господарств становлять 300-400 га для формувань зернового напрямку, 25-50 – овочівницького, 30-60 – плодово-ягідного, 20-50 га – виноградарського. Досягти цих розмірів можна на основі кооперації та оренди землі. А це допоможе фермерству розвиватися як самостійній формі і гідно конкурувати з іншими видами господарювання [2: 79].

Дрібне фермерство, з нашої точки зору, є гальмом в розвитку механізації і автоматизації сучасного інтенсивного відтворення. Воно, як правило, не в змозі комплексно і на високому рівні розв'язати продовольчу безпеку держави. Саме тому, більш доцільним слід вважати створення фермерських господарств, раціональних в аспекті рівня концентрації виробництва, а отже і ефективних з точки зору розвитку підприємницької концепції. Ми вважаємо, що невеликі фермерські господарства – це переважно напівнатуральні господарства, без чітко визначених рис притаманних підприємництву, а отже, в зв'язку з цим постає риторичне питання: чи слід вважати останнє ефективною підприємницькою одиницею?

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в сільському господарстві, більш складна ситуація склалася з формуванням великих господарств. Такі господарства можна сміливо віднести до капіталістичного типу з притаманними йому підприємницькими функціями. Це в першу чергу зумовлено якісно новим підходом до формування виробничих відносин, зокрема з широким використанням найманої праці.

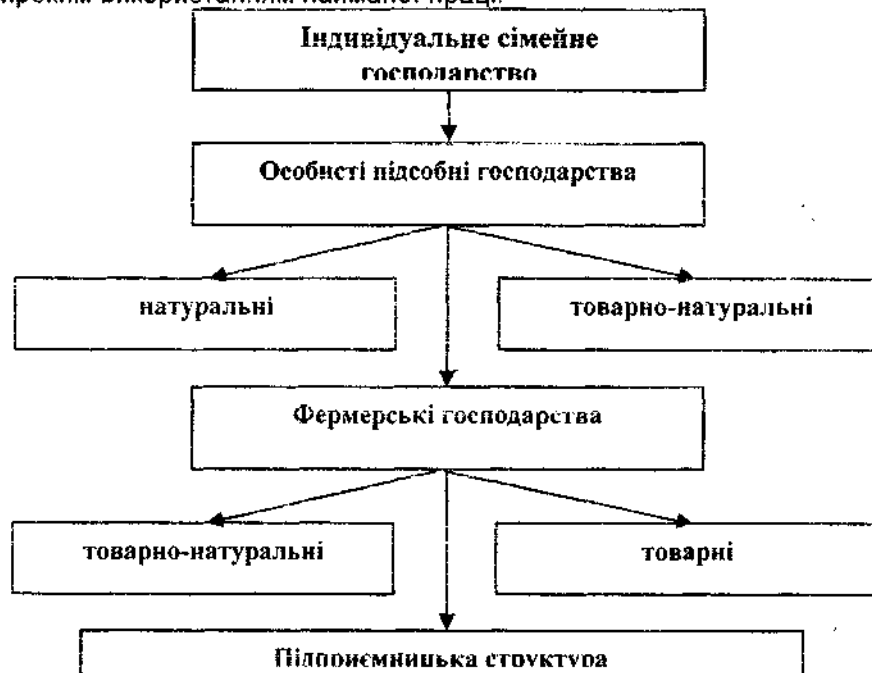

Рис. 1. Трансформація індивідуального господарства в підприємницьку структуру
Як згадувалось вище, одним із суттєвих недоліків на сучасному етапі становлення

фермерства постає проблема оптимальних розмірів земельних ділянок. З нашої точки зору найоптимальнішими варіантами можна вважати наступні:

- створення спеціалізованих підсобних промислів, які займаються розведенням ставкової риби, бджолярством, вирощуванням хутрових звірів і лікарських рослин;
- інтенсивне вирощування свиней на основі сучасних досягнень науки і техніки. В цих випадках земля виступає просторовим базисом розвитку і
- розміщення виробництва [4: 79];
- спеціалізацією фермерських господарств в основному на виробництві трудомістких культур (овочівництво, садівництво).

Саме тому, домінування лише дрібних фермерських господарств не може стати ефективною формою підприємництва на селі. Лише за умови співвідношення великих, середніх, дрібних і вузькоспеціалізованих господарств, на основі їх тісної співпраці і взаємодії, що включає в себе кооперацію і відповідно, спеціалізацію, доцільно вести ефективне фермерське господарство на 35-40 га земельної площі (згідно даних обласного статуправління такою є середня площа сільськогосподарських угідь фермерів в Тернопільській області). Саме в цьому і полягає раціональне зерно сучасного становлення фермерських господарств підприємницького типу, що в свою чергу, зумовлює пошук найоптимальніших форм і методів ведення господарства, виходячи з наявної бази і ресурсів.

На 1 січня 2006 року кількість фермерських господарств в Тернопільській області становила 656 господарств. За ними було закріплено 40195 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 39458 га ріллі. Питома вага фермерських господарств у загальній площі сільськогосподарських угідь становила 3,8 %.

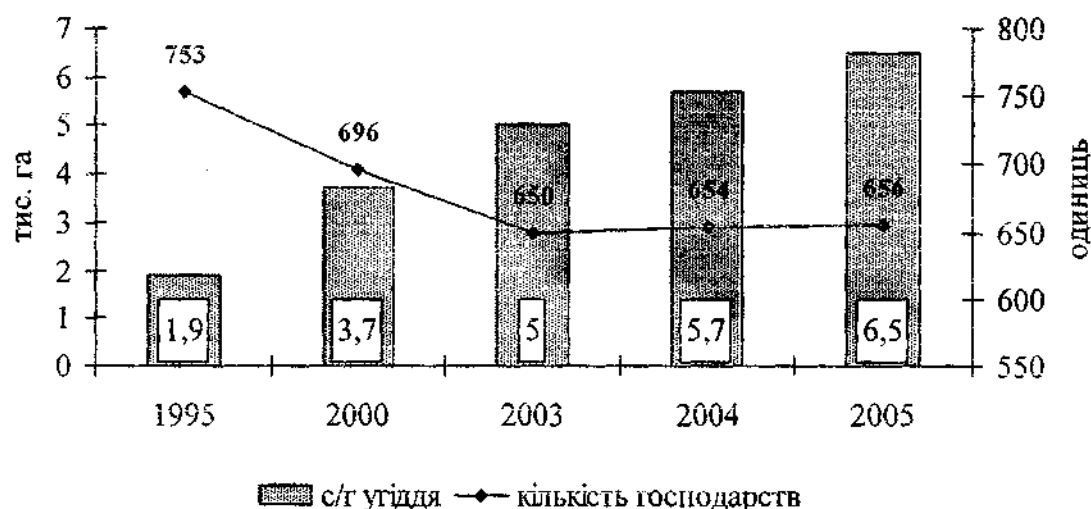

Рис.2. Динаміка зростання кількості фермерських господарств і земельних площ у їх користуванні, 1995-2005 рр.

Але результативність фермерських господарств залишається невисокою. Поруч із створенням нових фермерських господарств, значна кількість їх розпадається, що не дає можливості бути основними виробниками сільськогосподарської продукції.

Таблиця 1. Динаміка розвитку фермерських господарств у Тернопільській області, 2000-2005 рр.

Показники	2000	2003	2004	2005	2005 у % до 2004
Кількість фермерських господарств, одиниць	696	650	654	656	100,3
Площа сільськогосподарських угідь у користуванні - всього, га	22906	31202	35593	40195	112,9
- у тому числі ріллі, га	22337	30549	34431	39458	114,6
У розрахунку на одне господарство: сільськогосподарських угідь, га	32,9	48,0	54,4	61,3	112,7
- у тому числі ріллі, га	32,1	47,0	52,6	60,1	114,3
Питома вага сільгоспугідь фермерських господарств у загальній площі сільгоспугідь області, %	2,2	3,0	3,4	3,8	111,8
Валова продукція сільського господарства (у порівняльних цінах 2000 року) - всього, млн. грн.:	18,5	31,6	45,6	51,5	112,9
- рослинництва	17,0	30,7	44,7	50,0	111,9
- у відсотках до підсумку, %	91,9	97,2	98,0	97,1	99,1
- тваринництва	1,5	0,9	0,9	1,5	166,7
- у відсотках до підсумку, %	8,1	2,8	2,0	2,9	145,0
Питома вага фермерських господарств у виробництві валової продукції сільського господарства - всього, %	1,0	1,8	2,3	2,7	X
- у тому числі продукція: рослинництва	1,4	2,9	3,7	4,2	X
тваринництва	0,2	0,1	0,1	0,3	X

Джерело: Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Тернопільській області

Як свідчать дані таблиці 1, кількість фермерських господарств з року в рік зростала,

лише у 2003 році спостерігалось їх незначне зменшення. Найбільше фермерських господарств у Тернопільському (73), Борщівському (97), Буцацькому (63), Гусятинському (75), Теребовлянському (56) районах.

За даними обласного управління статистики у 2005 році господарською діяльністю займалися 656 господарств. Посівами сільськогосподарських культур в усіх господарствах було зайнято 40,2 тис.га ріллі, з них 84,1% зайнято під зерновими культурами, 6,3% – під цукровими буряками, і лише 2,3 % і 0,1% ріллі відповідно зайнято під посівами картоплі й овочів (рис. 3).

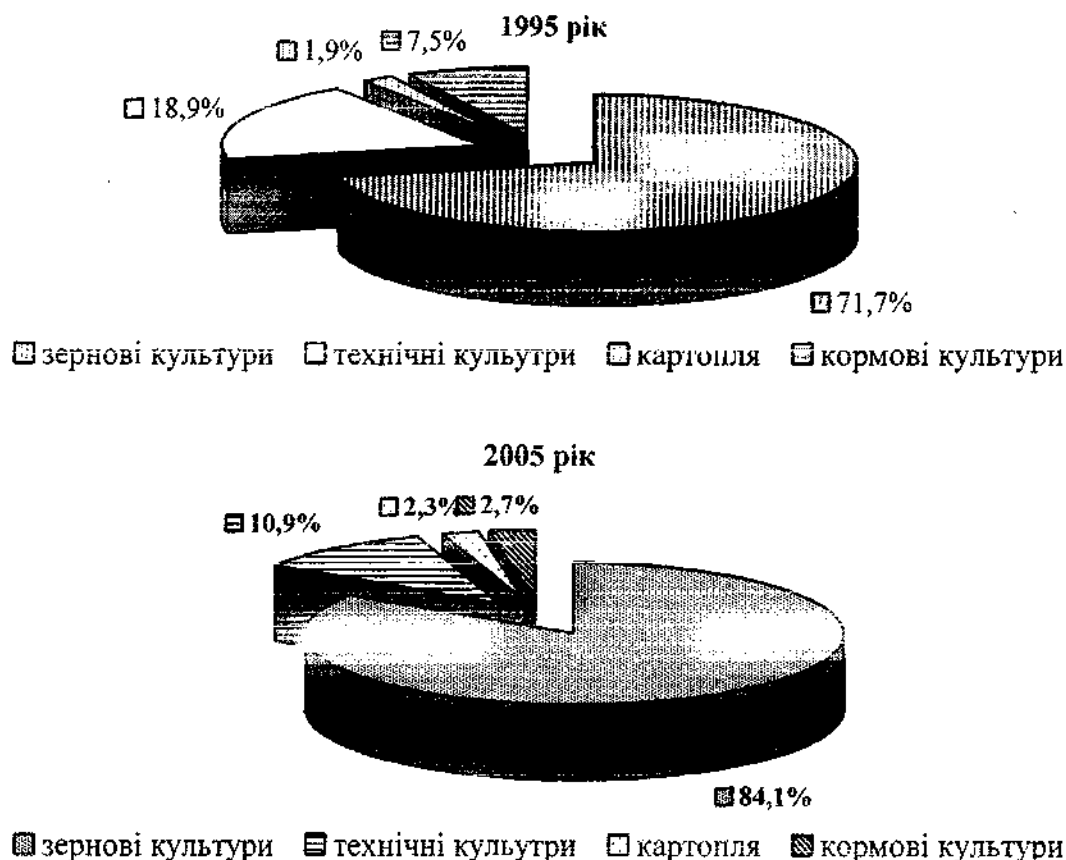

Рис. 3. Структура посівних площ у фермерських господарствах (у 1995 та 2005 роках, у % до всієї посівної площі)

Як свідчать дані обласного управління статистики у 2005 р. фермерськими господарствами Тернопільщини вирощено 731,9 тис. ц зерна, що на 13,3 % вище рівня 2004р.; 600,4 тис. ц цукрових буряків, що на 28,7 % вище рівня 2004р.; 166,2 тис. ц картоплі, що на 10,4% вище від 2004р., овочів 6,5 тис. ц, що майже на 76% нижче, ніж у 2004р.

Питома вага зерна, вирощеного фермерськими господарствами, складає 10,4 % усього валового збору та 7,1% - збору цукрових буряків (фабричних).

Вище викладені дані дають підстави для висновку, що фермерські господарства є функціонуючою формою господарювання у Тернопільській області. Проте трапляються негативні явища у розвитку фермерського руху, обумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами; зокрема:

- відсутність державної підтримки фермерів;
- несприятлива цінова, фінансово-кредитна політика держави;
- відсутність чіткого законодавства, яке б регламентувало всі сторони діяльності фермерських господарств;
- безгосподарність, байдужість;
- відсутність навиків господарювати;
- марнотратство окремих фермерів.

Однією з причин, що затримують розвиток фермерських господарств, є погане забезпечення їх матеріально-технічною базою. Окремі фермери об'єднуються разом і купують техніку, щоб мати можливість обробляти земельні наділи, тобто створюють кооператив з спільного використання техніки.

У цілому вищенаведені дані дають підстави для висновку, що сьогодні переважна більшість фермерів поки що займається вирощуванням сільськогосподарських культур, і на це є відповідні підстави:

1) рослинництво потребує менших, ніж тваринництво затрат, фізичної праці, а також інвестицій;

2) рослинництво дає прибуток протягом одного сільськогосподарського року і повністю покриває затрати, що дає можливість для нагромадження капіталу, а тваринництво може розвиватися за умови значних стартових інвестицій.

Аналіз становлення фермерських господарств на Тернопільщині дає підстави для висновку, що воно проходить надзвичайно складно: дається взнаки недостатня надійність державних законоположень і не відпрацьованість механізмів для їх практичної реалізації; недостатній стартовий капітал більшості фермерів-початківців при обмежених можливостях держави щодо пільгового кредитування матеріально-технічного забезпечення.

При формуванні структури виробництва багатоукладної економіки та створенні раціональних фермерських господарств необхідно виходити з доцільності дальшого поглиблення і вдосконалення суспільного поділу праці на регіональному, господарському і галузевому рівнях. Вітчизняний і світовий досвід свідчить, що спеціалізоване виробництво ефективніше, ніж багатогалузеве, але водночас і ризикованіше.

Як відомо, сільськогосподарське виробництво України існувало в умовах постійної нестачі майже всіх видів продовольства і жорсткого регульованого ринку продукції і сировини. При цьому вся вироблена продукція знаходила споживача, а рівень цін на неї визначався закупівельними цінами, які нерідко не відшкодовували витрат на виробництво. На нашу думку, в міру насичення продовольчого ринку продукцією, ціни на неї знижуватимуться, а отже, її виробництво буде вигідне у більших за розмірами спеціалізованих селянських (фермерських) господарствах, з нижчою собівартістю продукції, яка матиме дешевшу ціну.

На нашу думку, для повноцінного розвитку фермерства є необхідним:

- поступальна орієнтація на кооперування фермерів, як складова державної політики щодо фермерства і аграрної політики в цілому;
- визначення найбільш доцільних організаційних форм кооперування селян-одноосібників;
- система заохочень для кооперування не тільки фермерів між собою, але й колективних і державних сільськогосподарських, переробних і агросервісних підприємств з фермерами;
- надання фермерським кооперативам на якийсь період після створення (наприклад, на три роки) пільг щодо оподаткування;
- обов'язковість безоплатних науково-технічних консультацій кооперативам фермерів та їх інформаційного забезпечення з боку відповідних державних органів;
- кооперування фермерів не тільки для виробництва сільськогосподарської продукції, але й для формування міжфермерської переробної і обслуговуючої інфраструктури.

Отже, розраховувати на широкий розвиток фермерських господарств, виходячи із об'єктивних обставин, що склалися нині, не можна. Фермерство повинне бути визнане не тільки в законах, а й на ділі, як рівноправна форма господарювання, і йому слід створювати всі умови для розвитку.

Література

1. Закон України "Про особисте селянське господарство" // Відомості Верховної Ради України, 2003. – №29. – С.232–238. 2. Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" // Відомості Верховної Ради України, 1997. – №39. – С.683–695. 3. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (вип.6) / За ред. П.Т.Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 764 с. 4. Леонтєва Г.Г. Села Сумської області у 90-ті роки: проблеми збереження і відродження села. – Суми, 1995. – 279с. 5. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2003 році / Статистичний збірник – Тернопіль: Обласне управління статистики, 2004. – 145с. 6. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2003 році / Статистичний збірник – Тернопіль: Обласне управління статистики, 2005. – 146с.

Valentyna Haluschak

EFFICIENCY OF PRODUCTION IN FARMING

The effectiveness of the production at the farmings. The formation and confirmation of the individual sector of the agrarian economics as fundamental form of the farming is analysed in this article. The main problems of the development of the farms as more perfect and effective form of farming is determined here.